



Djuren i par mot Noaks ark – var de alla heterosexuella?

Du går längs stranden och ser ett svanpar fridfullt glida förbi ute i viken. En hane och en hona, tänker du, utan att fundera närmare över saken. Men det är inte så säkert. Naturen är inte alltid som den ser ut att vara. I själva verket har svanar med homosexuella beteenden dokumenterats från många delar av världen. Enkönade svanpar bygger ofta bo tillsammans, och några föder även upp ungar. Hos en del sådana par har man också sett uppvaktnings- och parningsbeteenden. Det fridfulla svanparet kan alltså mycket väl bestå av två hanar, eller två honor.

Exemplet med svanarna är hämtat från »Rainbow Animals«, en utställning om homosexualitet i djurvärlden som visas på Naturhistoriska riksmuseet i Stockholm. Utställningen, som pågår till början av maj, är en lätt omarbetad version av en utställning som från början producerades för Naturhistorisk museum i Oslo; när den visades där för ett par år sedan väckte den stor uppmärksamhet som den första utställningen någonsin om detta ämne.

Titeln på den norska utställningen var »Mot naturens orden?«, och den hade ett klart ideologiskt syfte. Genom att visa att homosexuella beteenden är vanliga bland djur, ville man avliva myten att homosexualitet hos människor är mot naturen.

Att Naturhistoriska riksmuseet bytt ut titeln mot mer neutrala »Rainbow Animals« är ingen tillfällighet, säger museets utställningschef Claes Enger:

– Som människor kan vi inte alltid ta naturen som förebild. Det förekommer våldtäkt mellan änder, och barnamord i flera djurarter.

– Nej, det är inte vårt uppdrag att fastslå vad som är naturligt. Däremot vill vi visa hur det fungerar i naturen. Kopplingarna till människan får besökarna göra själva.

Visar man en utställning om homosexualitet i djurvärlden, är det klart att besökarna funderar över paralleller med människan. Därför inbjöd museet psykiatern Åsa Nilsson, professor i medicinsk psykologi vid Karolinska institutet, att delta i referensgruppen som bearbetade den norska utställning-

TVÅ OCH TVÅ
Djurparen som embarkerade Noaks ark kom par om par. Aktuell forskning lär oss att åtminstone några av paren var homosexuella. Målningen är från 1846, av den amerikanske konstnären och vagnmakaren Edward Hicks (1780–1849).

Foto: The Philadelphia Museum of Modern Art

en för svenska förhållanden; hon satt där tillsammans med idel zoologer och biologer.

– Det var en rolig och stimulerande tid, minns hon. Så länge vi talade om djuren gick det lätt att komma överens. Det var bara när diskussionen kom in på människan som det hettade till.

Referensgruppen gick igenom det norska materialet noga, kollade alla källor, strök några texter och bytte ut några. Alla ändringar är godkända av Naturhistorisk museum i Oslo, men helhetsintrycket har blivit lite annorlunda.

– Norrmännen tycker att vår utställning är mer akademisk, säger Åsa Nilssonne. Deras utställning hade ett tydligt politiskt budskap: eftersom homosexualitet finns i djurvärlden, är det inte onaturligt hos människor.

– Vår utställning har ett mer vetenskapsteoretiskt perspektiv. Vi lyfter fram att även vetenskapsmän är styrda av sina förutfattade meningar. Detta illustreras av homosexualitet bland djur, som forskarna fram till helt nyligen valt att bortse från. När så fjällen föll från ögonen, hittade man snabbt homosexuella beteenden hos många arter.

Den vetenskapliga grunden till både den norska och svenska utställningen kommer framför allt från den amerikanske biologen Bruce Bagemihl. Han ägnade nio år åt att gå igenom den vetenskapliga litteraturen om djurens sexualitet, och sammanfattade resultatet i den omfångsrika boken »Biological exuberance«, som utkom 1999.

Bagemihl konstaterade där att homosexuella beteenden fanns dokumenterade hos åtminstone 450 olika djurarter. Hans bok gjorde det mer legitimt att forska och publicera sig inom detta fält, och i dag finns homosexuella beteenden hos omkring 1 500 djurarter rapporterade.

Det är naturligtvis inte så att homosexuella aktiviteter hos djur varit helt okända tidigare. Redan Aristoteles skrev att hanar hos hyenor parar sig med varandra; han trodde å andra sidan att alla hyenor var hanar, ett misstag som förklarar av att det är svårt att skilja på könen hos fläckig hyena.

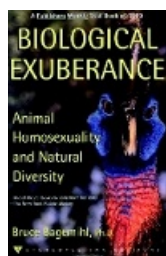
Dock har det före Bruce Bagemihls bok inte funnits någon systematisk forskning på detta område. Till en del kan detta förklaras med ointresse, motvilja och brist på anslag. Men det finns också intressanta exempel på att forskare har feltolkat sina egna observationer, för att de inte har passat in i rådande teorier och tankemönster.

I en studie från 1970-talet av afrikanska giraffer registrerade således en forskare alla tillfällen när en hane nosade på en hona som »sexuellt intresse«. Analt samlag med utlösning mellan två hanar registrerades däremot som en form av rituell kamp. I en annan giraffstudie ägde 94 procent av all sexuell aktivitet rum mellan hanar, men det tolkades ändå inte som sex.

– När hundar av samma kön bestiger varandra har det tolkats som dominansbeteende, inte som sex, säger Åsa Nilssonne.

Som erfaren hundägare vet hon att sådana tolkningar fortfarande är vanliga. Hennes egen Zelda, en vän liten kinesisk nakenhund, försöker gärna para sig med andra hundar oavsett kön, berättar hon:

– Oj, vilken dominant hund, är en vanlig kommentar jag hör. Men Zelda är inte alls dominant till sin karaktär. Däremot verkar hon vara klart intresserad av sex.



FAKTABOK

Den amerikanske biologen Bruce Bagemihl ägnade nio år åt att forska om djurens sexualitet. Resultatet finns i boken »Biological exuberance«, från 1999.

DELFINER

Hos delfiner har man sett honor rida på varandras ryggfenor, och hanar använda varandras andningshål att föra in sina penisar i.

Foto: Staffan Waerndt/
Naturhistoriska Riksmuseet

Homosexuella beteenden i djurriket har studerats mest hos däggdjur och fåglar, men har också rapporterats hos bland annat insekter, spindlar och bläckfiskar. Hur aktiviteterna ser ut och vilken funktion de har varierar naturligtvis starkt mellan arterna.

Hos bland annat skrattmåsar, änder och svanar förekommer det att två individer av samma kön slår sig samman och bildar långvariga parförhållanden. Ett välkänt exempel är de två gravandhanarna i Pil-dammsparken i Malmö, som bildat par under flera år. Trots att det finns gott om tillgängliga honor, föredrar de att spela för varandra och göra parningsförsök.

Många flockdjur har komplicerade sociala nätverk, där sex av olika slag spelar en viktig roll. I vargflockar har ledarhanen och ledarhonan monopol på fortplantningen, medan de övriga hanarna i flocken har homosexuellt umgänge med varandra. Hos vissa apor – boboboer och makaker – står strikt heterosexuella individer lägst i rang. Deltar de inte i den homosexuella alliansen får de inga möjligheter att para sig heterosexuellt.

Hos däggdjur har ju könsorganen hos hanar och honor utvecklats olika för att passa ihop, men individer av samma kön visar stor uppfinningsrikedom i att hitta alternativa sätt att ha sex. Apor använder ofta händerna eller har oralsex, medan valrossen gärna använder labbarna. Hos delfiner har man sett honor som rider på varandras ryggfenor, och hanar som använder varandras andningshål att föra in sina penisar i.

Utställningen »Rainbow Animals« visar att det i djurriket finns en bred provkarta av sexuella beteenden; de går långt utöver den norm som beskrivs i Bibelns berättelse om Noaks ark, där varje djurart representeras av ett heterosexuellt par med uppgift att föra arten vidare.

Den svenska utställningen värjer sig mot att dra direkta paralleller mellan djur och människor. Men det betyder inte att studier av djurens sexualitet saknar relevans för att förstå människan, anser Åsa Nilssonne:

– Vi måste göra oss kvitt arvet från Descartes och hans absoluta tudelning mellan kropp och själ, säger hon. Enligt hans synsätt är det endast människan som har en själ, och då blir studier av djur helt ointressanta för att förstå mänskligt beteende.

– Darwin ifrågasatte denna dualism, och hävdade att det tvärtom finns ett kontinuum av förmågor och beteenden mellan djur och människa. Då blir det relevant att studera andra arter. Denna moderna tanke hos Darwin stötte faktiskt på starkare motstånd än hans teori om det naturliga urvalet.

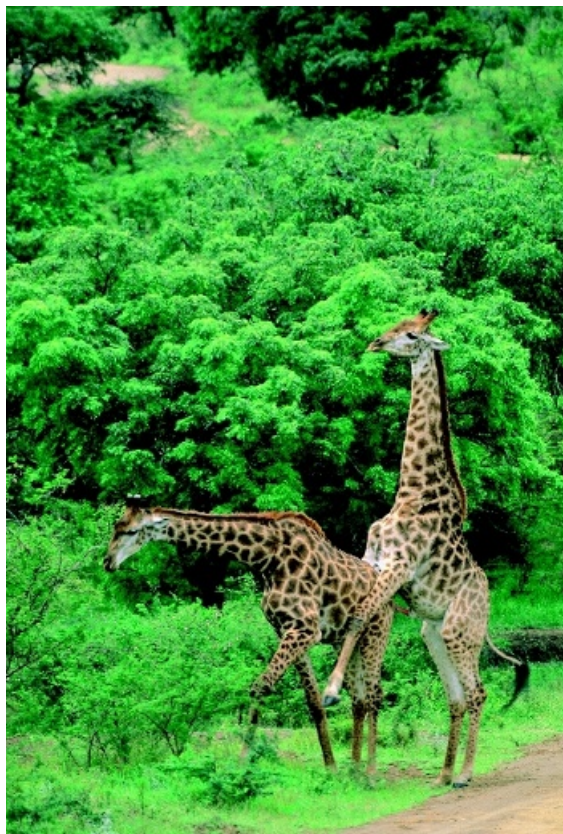
– Med Darwins synsätt blir det intressant att studera homosexuella beteenden hos

djur. Under vilka omständigheter förekommer de? Hos vilka arter? Vad har de för funktion? Det blir också ett sätt att förstå oss själva bättre.

I Sverige var homosexualitet straffbelagt fram till 1944, och avskaffades som sjukdomsdiagnos först 1979. Även i synen på människans homosexualitet visar det sig hur vetenskapsmän styrs av förutfattade meningar, säger Åsa Nilssonne:

– Man ser det man tror att man ska se, även inom vetenskapen. Inom psykiatrin formades synen på homosexualitet länge av tidiga psykiatrer som Freud och Kraepelin, som i sin tur var påverkade av sin tid.





GIRAFFER

Giraffanar har ofta anala samlag med utlösning. In i det längsta tolkades beteendet som »en form av rituell kamp«.

Foto: Ariadne Van Zakenberg/Lonely Planet Images

FÅGLAR

Svanar och skratmåsar är exempel på fåglar som kan leva i långvariga enkönade parförhållanden.

Foto: Staffan Waernedt/Naturhistoriska Riksmuseet



PSYKIATERN

Åsa Nilsson, psykiater och professor i medicinsk psykologi, ingick i refsgruppen bakom utställningen om homosexualitet bland djuren. Här med sin tidigare hund Nes-tor.

Foto: Ulla Montan

Freud betraktade homosexualitet som onaturlig – en sexualdrift riktad åt fel håll – medan Kraepelin kallade den konträr sexualitet. I första upplagan av Kraepelins textbok över psykiatriska diagnoser placerade han denna i samma grupp som idioti och kretinism; i senare upplagor flyttade han den flera gånger mellan diagnosgrupperna, för att slutligen landa i »psykiatriska tillstånd av konstitutionellt ursprung«.

Inom medicinen har man förvisso inte alltid haft denna syn. I Hippokrates' ed svär läkaren bland annat följande:

»När jag går in i ett hus, är det för de sjukas välfärd och jag skall avhålla mig från varje medveten orätt och särskilt från sexuellt umgänge med kvinna eller man, såväl fri som slav.«

Uppenbarligen tyckte Hippokrates att det var fullt tänkbart att läkaren – som vid denna tid alltid var man – kunde bli attraherad av en annan man. Men under medeltiden, och i många århundraden därefter, var homosexualitet en synd för vilken man kunde såväl dömas till döden som brinna i helvetet.

Klassificeringen av homosexualitet som en sjukdom höll sig kvar länge i de moderna psykiatriska diagnossystemen. I den första upplagan av det amerikanska diagnosystemet DSM, från 1952, klassades homosexualitet som en sexuell avvikelse, jämsides med bland annat pedofili och sexualsadism. Klassningen fanns kvar i kommande upplagor, ända tills styrelsen för American Psychiatric Association 1973 beslöt att ta bort homosexualitet som sjukdomsdiagnos ur DSM – ett beslut som, med en ovanlig åtgärd, ratificerades i en medlemsomröstning året därpå.

I Världshälsoorganisationen WHO:s diagnosystem ICD försvann homosexualitet som egen diagnos först i och med ICD-10, som publicerades 1992.

– Inom psykiatrin har många länge sett homosexualitet som onaturlig, säger Åsa Nilsson. Man har hit-

tat på olika slags behandlingar för att få folk att ändra sin sexuella orientering, vilket förstås varit traumatiserande för de som drabbats. Det är nästan så jag skäms för min profession när jag tänker på det!

På senare år har det kommit forskning som kastar nytt ljus över mänsklig homosexualitet. 1991 upptäckte den amerikanske neuroanatomen Simon LeVay att en del av hypotalamus, kallad INAH3, var dubbelt så stor hos heterosexuella män som hos homosexuella; storleken av INAH3 hos homosexuella män överensstämde med den hos kvinnor. Studien, som publicerades i tidskriften Science, väckte stort uppseende, eftersom det var första gången någon påvisat en skillnad i hjärnan mellan homo- och heterosexuella. Sedan dess har det kommit studier med modern hjärnbildsteknik som visar att det kan finnas fler skillnader.

Sommaren 2008 publicerades en mycket intressant hjärnbildsstudie av forskarna Ivanka Savic och Per Lindström vid Karolinska institutet. De hittade bland annat skillnader i blodflödet i amygdala, en del av hjärnan som är särskilt förknippad med känsloreaktioner: aktivitetens mönster hos homosexuella män liknade det hos heterosexuella kvinnor, och mönstret hos homosexuella kvinnor liknade det hos heterosexuella män.

Åsa Nilsson är fascinerad av denna nya forskning, men hon betonar att den inte säger så mycket om hur de här skillnaderna har uppstått. Från andra studier vet man att homosexualitet har en genetisk komponent på kanske 30 procent, och att individuella miljöfaktorer spelar en stor roll. Men individuella miljöfaktorer kan vara många olika saker, från hormonpåverkan i fosterlivet till barndomsupplevelser. Här behövs mer forskning, säger hon:

– Många blev extremt provocerade av Simon LeVays studie och tyckte att den rättfärdigade homosexualitet. Även i det andra lägret finns det de som blir provocerade av forskning om biologiska skillnader; de fruktar genetisk determinism, och oroar sig för att forskningsresultaten ska användas för diskriminering av homosexuella.

– Visst är det möjligt att missbruka forskningsresultaten. Men som forskare är min grundinställning att kunskap är av godo. Utan kunskap kan man inte fatta kloka beslut. Om vi tror att en bro kollapsar för att någon har förhäxat den, kan vi aldrig bygga en bro som håller.

Därför har vetenskapen en roll och ett ansvar när det gäller samhällets syn på homosexualitet, understryker Åsa Nilsson:

– Som vetenskapsmän och vetenskapskvinnor har vi ansvar för att ta fram fakta som opinionen kan stå på. Vem skulle annars göra det?

Miki Agerberg